

La contribució del turisme i l'esport al desenvolupament sostenible

■ GABRIEL MACAYA

Biòleg i exrector de la Universitat de Costa Rica.
Costa Rica

Gabriel Macaya (Font: Autor).

Resum

En aquest treball es discuteix la definició de desenvolupament sostenible i les seves limitacions, i tot seguit s'hi aporten dades bàsiques comparatives del desenvolupament de Costa Rica des de la perspectiva del desenvolupament humà. S'analitza la importància del desenvolupament turístic en aquest país, la seva inserció dintre d'una estratègia de desenvolupament sostenible i el paper que l'esport d'aventura hi podria jugar.

■ Abstract

In this paper the definition of sustainable development and its limitations is considered. Comparative basic data of Costa Rica's development is analyzed from a perspective of Human sustainable development. The importance of tourism development, its insertion in a sustainable development strategy and the role that adventure sports could play in this strategy are analyzed.

■ Key words

Sport, Tourism, Sustainable development, Costa Rica

Introducció

En aquest text, després d'algunes consideracions inicials sobre Costa Rica, el desenvolupament sostenible i l'activitat turística, a l'últim apartat s'introdueix el tema de l'esport. No estic lligat al món de l'esport, i algunes de les idees que presentaré es troben més aviat relacionades amb el meu treball com a gestor universitari i com a investigador en el camp de la diversitat genètica i el seu impacte en el desenvolupament sostenible. En aquest tema, faré alguns comentaris sobre l'esforç de conservació i el seu sentit davant del desenvolupament turístic. Posteriorment comentaré el paper de l'esport, en el sentit ampli, no el de competició, en aquest desenvolupament, i de quina forma la seva integració en l'esforç de conservació podria ser l'única garantia d'un desenvolupament nacional i regional sostenible.

El desenvolupament sostenible

La definició clàssica de desenvolupament sostenible és la d'un desenvolupament que satisfaci les necessitats del present sense comprometre la capacitat de les generacions futures per satisfer les seves pròpies necessitats. Això implica que puguem tenir una idea clara de quines seran les necessitats de les generacions futures, cosa que ara com ara, estic molt segur que no podem precisar. En aquestes circumstàncies, no podríem comprometre res, atès que no coneixem les nostres necessitats futures, ni crec que, en les circumstàncies actuals, les puguem preveure.

En un article sobre sostenibilitat i educació superior, Wals i Jickling (2002) comenten sobre la "neollengua" i el "pensamentdoble" ("newspeak" i "doublethink" al text original) de George Orwell, a la

■ Paraules clau

Esport, Turisme, Desenvolupament sostenible, Costa Rica

seva novel·la "1984". Crec que aquesta "predicció" d'Orwell és la que millor s'ha complert. La "neollengua" feia que els habitants d'Oceania acceptessin conceptes que en el seu significat eren completament oposats. Això buscava, d'alguna forma, alienar els habitants. A la façana del Ministeri de la Veritat (el Miniver en neollengua) "... podien llegir-se, adherides sobre la seva blanca façana en lletres de forma elegant, les tres consignes del Partit: La guerra és la pau, La llibertat és l'esclavitud, La ignorància és la força". (Orwell, 1952 pàg. 10).

Semblaria que en el món actual podem utilitzar termes o conceptes, que tots comparim i creiem entendre, però que en la seva pròpia definició porten una contradicció inherent. Em temo que "desenvolupament sostenible" sigui "neollengua" i "pensamentdoble", com molts termes d'ús comú en l'actualitat.

La Costa Rica d'avui

Aquest treball el faig des de la perspectiva del meu país, i voldria començar presentant-lo amb algunes dades. Si aquest article tracta de desenvolupament sostenible i esports, començaré presentant Costa Rica des del seu índex de Desenvolupament Humà (IDH).

Aquest índex, proposat pel Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) parteix de tres variables: l'esperança de vida en néixer, que reflecteix, en principi, l'accés als serveis de salut i a la infraestructura sanitària; la taxa d'alfabetització d'adults i la taxa combinada de matriculació, que reflecteix l'accés a l'educació; i el Producte Interior Brut (PIB) *per capita*, com a reflex de la situació econòmica en general i de l'accés a la

■ **QUADRE 1.**
L'índex de Desenvolupament Humà per a alguns països.

PAÍS	ESPERANÇA DE VIDA EN NÈIXER (EN ANYS, 2002)	TAXA D'ALFABETITZACIÓ D'ADULTS (% , 2002)	TAXA COMBINADA DE MATRICULACIÓ (% , 2002)	PIB PER CAPITA (PPA EN US\$, 2002)	VALOR DE L'ÍNDEX DE DESENVOLUPAMENT HUMÀ	POSICIÓ RESPECTE DE L'IDH
Espanya	79,2	97,7	92	21.460	0,922	20
Costa Rica	78,0	95,8	69	8.840	0,834	45
Panamà	74,6	92,3	73	6.170	0,791	61
El Salvador	70,6	79,7	66	4.890	0,720	103
Hondures	68,8	80,0	62	2.600	0,672	115
Nicaragua	69,4	76,7	65	2.470	0,667	118
Guatemala	65,7	69,9	56	4.080	0,649	121
<i>Mitjanes</i>						
IDH alt	77,4	...	89	23.155	0,915	1-55
IDH mitjà	67,2	80,4	64	4.053	0,695	56-141
IDH baix	49,1	54,3	40	1.186	0,438	142-177

Font: PNUD, Informe sobre desenvolupament humà 2004.

riquesa. Podem discutir el valor d'aquests tres indicadors, però l'índex compta amb acceptació i s'ha estat utilitzant durant molts anys. Recordem, però, que el PNUD ens posa en guàrdia sobre l'ús inadequat de l'índex per fer comparacions entre països, cosa que, de tota manera, és inevitable, i el mateix PNUD, en classificar els països per IDH, els compara (*Quadre 1*).

Pel que fa a Costa Rica, és important assenyalar que el desglossament de l'IDH ens dona una primera idea de les seves contradiccions internes com a país. Primer, Costa Rica és l'únic país centreamericà d'alt desenvolupament humà i un dels 9 països de l'Amèrica Llatina i el Carib dels 55 amb alt desenvolupament humà en el món (Barbados, l'Argentina, l'Uruguai, Xile, les Bahames, Saint Kitts i Nevis, Trinitat i Tobago i Mèxic són els altres).

Costa Rica és un país de Desenvolupament Humà alt pels seus indicadors de salut i d'alfabetització d'adults, però no pels

seus índexs de Taxa Combinada d'Escolaritat, on apareix com un país de desenvolupament humà mitjà; igual com pel que fa al PIB *per capita*.

L'esforç de conservació

Costa Rica és coneguda pel seu esforç de conservació de la biodiversitat. Aquest esforç pot ser mesurat de diverses formes. Potser la mesura més tradicional és pel que fa a la importància relativa i absoluta de l'àrea sota normes de protecció. Un 25,6 % del territori costa-riqueny es troba sota alguna categoria de protecció estatal. A això cal afegir-hi un 1,1 % sota protecció privada.

Durant molts anys, Costa Rica va tenir el dubtós honor de ser alhora el país amb més esforç de conservació, però també un dels països amb una major taxa de desforestació del món. El balanç amb prou feines era positiu, però recentment, la taxa de desforestació s'ha reduït

dràsticament i la cobertura boscosa ha augmentat, i ha arribat a ser d'un 38,5 % del territori nacional, encara que aquest augment sigui degut, parcialment, a la successió natural de terrenys agrícoles abandonats.

Hom ha tractat de donar valor a aquest esforç conservacionista i durant algun temps es va utilitzar el que jo ara anomeno el miratge del valor del patrimoni genètic. La realitat ha estat una altra i el valor directe econòmic del treball de protecció ve per altres vies, per exemple de la venda de bons de fixació de diòxid de carboni, entre d'altres.

En aquest sentit, no hem d'oblidar que la biodiversitat també té un valor ètic i estètic i els esforços de conservació els posen en relleu. Podem dir que és aquest valor estètic el que, parcialment, pot ser considerat com un dels responsables de l'èxit del desenvolupament recent de la indústria turística a Costa Rica, si més no indirectament, com ho veurem més endavant.

Turisme i desenvolupament

L'any 2003 van visitar Costa Rica 1.239.000 turistes. D'aquests, 450.000 (un 36 %) van visitar àrees silvestres protegides. Això es compara amb una xifra similar de visitants nacionals (430.000) (Programa Estat de la Nació, 2004). Per tant, malgrat el valor de les àrees protegides i del seu innegable atractiu turístic, és preocupant que només un terç dels turistes estrangers les visitin.

Així doncs, es podria dir que el desenvolupament turístic va lligat, indirectament, a l'esforç de conservació. També es podria dir que la imatge del país conservacionista transcendeix les àrees protegides, i el turista és atret per la bellesa escènica del país, independentment que aquesta estigui vinculada a les zones protegides o no. Gran part del nostre turisme prové de l'Amèrica del Nord, encara que el seu creixement s'ha estancat. Més dinamisme presenten el turisme d'Amèrica Central (segon en importància) i l'europeu (Projecte Estat de la Nació, 2003).

El que sí que és cert és que des de l'any 2001, el turisme representa el major capítol d'ingressos de divises al país, disputant aquest primer lloc amb l'ingrés provinent de l'exportació de microcomponents electrònics, la qual ha demostrat en els últims anys una important volatilitat internacional. Al *Quadre 2* es presenten comparativament els percentatges d'ingressos de divises generats pel turisme i per l'exportació de microcomponents. Per a l'any 2003, el percentatge dels ingressos per turisme va caure a 19,6%.

Aquest desenvolupament turístic s'ha produït en dues vessants, una amb el desenvolupament de grans infraestructures hoteleres i l'altra mitjançant un important desenvolupament de la petita i mitjana indústria turística. Encara que totes dues es fonamenten o es justifiquen en l'esforç de conservació, les lògiques de totes dues són diferents.

El desenvolupament de la indústria turística ha de fer front a tres amenaces, si el país vol consolidar aquesta activitat, de manera sostenible, com una de les més importants generadores de contribucions a l'economia nacional i d'oportunitats per a la població.

D'una banda, probablement el major desafiament és la degradació dels recursos naturals, que es troben amenaçats per la contaminació, el desenvolupament urbà no planificat, l'explotació il·legal dels boscos i el no pagament als propietaris privats, alguns d'ells estrangers, pels terrenys que han estat incorporats als parcs nacionals. Costa Rica no ha invertit prou recursos en la solució dels seus problemes ambientals i això contrasta amb la quantitat d'esforços que s'han realitzat per consolidar la "marca" ambientalista del país. El sector turístic, malgrat ser el màxim beneficiari dels recursos naturals i de l'esforç de conservació, inverteix poc en la seva conservació.

En segon terme, també s'està corrent el risc de convertir el sector de turisme "gourmet" en un sector de turisme "genèric". Això és el resultat d'oferir "de tot per a tothom" (turisme genèric massiu "tot inclòs", turisme de naturalesa, turisme de golf, de casinos). La imatge que projecta Costa Rica comença a tornar-se confusa. Un problema central en el desenvolupament de grans hotels a la costa costa-riquenya és el desenvolupament i manteniment de camps de golf. La necessitat d'aigua per regar aquests camps excedeix, de molt, les necessitats d'aigua potable del conjunt de poblacions veïnes, amb les quals competeixen. Tenim així una pràctica esportiva que molta gent qüestiona, pel seu caràcter i per les exigències de consum d'aigua, recurs que serà necessàriament cada cop més escàs i valuós. Valgui la pena comentar que la Universitat de Costa Rica està desenvolupant esquemes d'ús d'aigua de mar per regar camps de golf, fent servir varietats de gespa resistents a la salinitat i esquemes de recuperació del sòl davant l'excés de salinitat. Un altre efecte del desenvolupament d'aquests grans hotels ha estat l'impacte del turisme sexual. La ben merecida reputació de Costa Rica com a destinació familiar està sent afectada per la imatge del país com a destinació de turisme sexual i d'apostes. La televisió espanyola ha realitzat alguns reportatges, de caire sensacionalista, sobre el turisme sexual en general i amb menors a Costa Rica. Les accions de govern han trigat a arribar, però ja hi ha es-

■ **QUADRE 2.**
Ingrés de divises, 1988–2002.

ANY	TURISME (%)	MICROCOMPONENTS (%)
1988	16,0	17,9
1999	15,5	38,4
2000	21,0	28,3
2001	21,8	15,7
2002	20,5	17,1

Font: Projecte Estat de la Nació 2003

Costa Rica és coneguda pel seu esforç de conservació de la biodiversitat (Font: Autor).

A Costa Rica el sector turístic, malgrat ser el màxim beneficiari dels recursos naturals i de l'esforç de conservació, inverteix poc en la seva conservació (Font: http://www.callao.org/medioambiente/imagenes/playa_sucia.jpg -29.XI.04-).

Fons documental del CIO

Un pretès esport (lligat al turisme) ecològic no ha de competir amb la natura, sinó col·laborar en el seu manteniment i conservació.

<http://www.tripaustralia.com/diari/irene/foto/rafting.jpg~29.XI.04->

estratègies per controlar aquesta situació. Sí que he de reconèixer que aquest turisme sexual, sovint acompanya, indirectament, esdeveniments esportius.

També hem de tenir clar que la demanda internacional, pel que fa al turisme, és estacional, i que la demanda interna es promou com a mitjà per garantir un nivell constant d'activitats. D'altra banda, es reconeix que la demanda interna és generadora de qualitat.

Finalment, no hem d'oblidar que l'èxit d'aquest desenvolupament turístic comporta augmentar la càrrega de visitants a les zones protegides a nivells perillosos. Molts dels Parcs Nacionals costa-riquenys tenen, en la temporada alta, quotes estrictes de visitants.

Turisme i esport

És evident que l'associació de l'esport amb les activitats turístiques pot ser un element de control i de desenvolupament positiu. Partim d'una consideració general, en el sentit que un esport emmarcat

en el desenvolupament sostenible requereix de practicants conscients que la seva acció pot comportar una agressió al medi. Un pretès esport (relacionat amb el turisme) ecològic, no ha de competir amb la natura, sinó col·laborar en el seu manteniment i conservació. Com ho fan alguns, podem parlar de la "des-esportivització", pel que fa al format competitiu, per a "naturalitzar-se". Això implica canvis culturals i, doncs, processos de formació explícits.

Podem parlar de turisme actiu on, explícitament, l'oferta turística inclou activitats esportives relacionades amb l'entorn natural.

O bé de turisme verd o ecològic, en el qual les activitats esportives valoren l'entorn natural dels hotels, i aprofiten o rehabiliten camins, per fer caminades, ciclisme de muntanya, equitació i d'altres activitats esportives i recreatives de baix impacte ambiental. Cal no oblidar que una part important del desenvolupament de l'activitat turística que es promociona a Costa Rica, implica mitjanes i petites empreses,

moltes lligades a l'anomenat turisme ecològic. Dur a terme aquest turisme implica l'organització d'aquestes petites empreses i de les comunitats veïnes, on les pràctiques esportives són un factor d'articulació important, perquè involucren no solament la petita empresa sinó també els camperols, en la realització de les activitats esportives i recreatives que passen a ser un dels atractius fonamentals de l'oferta: equitació, raïls fluvials (ràfting), caminades, etc.

Això implica tornar a encaminar, acuradament, l'oferta turística petita i mitjana, perquè sense pretendre de competir amb l'oferta dels grans hotels "tot comprès" –les seves marines i els seus camps de golf–, pugui atreure una clientela conscient del medi ambient, del seu valor i de la necessitat de conservar-lo.

Això demana un canvi cultural important, tant en els oferents dels serveis turístics, com en els seus clients. La Universitat de Costa Rica, mitjançant el desenvolupament del lloc Internet (www.tictourism.com) busca d'articular un procés d'organització, formació i promoció de recursos per assolir una nova forma de turisme sostenible.

No hem de passar per alt que aquests esportistes-turistes, implicats en activitats de turisme ecològic, seran també guardians i conservadors del patrimoni natural. Les activitats d'esbarjo i esportives que s'organitzin en aquest marc, han de ser concebudes gairebé amb l'esperit de prendre l'esportista com a agent del procés de conservació. Aquesta proposta és conseqüent amb l'Article 10 de la Carta Iberoamericana de l'Esport que diu:

DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE DE L'ESPORT

S'ha de defensar o assegurar el desenvolupament sostenible de l'esport en les futures generacions, per la qual cosa es requereix que les activitats físiques s'adaptin als recursos limitats del planeta i que es realitzin d'acord amb els principis d'una gestió equilibrada del medi ambient i per fer-ho cal:

Tenir presents els valors de la natura i del medi ambient en el moment de planificar i construir instal·lacions esportives.

Donar suport i estimular les organitzacions esportives en els seus esforços per conservar la natura i el medi ambient.

Vetllar perquè la població prengui més consciència de les relacions entre l'esport i el seu desenvolupament sostenible i aprengui a conèixer i valorar millor la natura. (Consell Iberoamericà de l'Esport, 1996).

Un comentari final que, ni que sigui obvi, no he de deixar de banda. Un país com Costa Rica, on la població es troba en un procés d'envelliment accelerat, producte, entre d'altres coses, d'una relativa baixa natalitat i d'una important esperança de vida, pateix, a més a més, de les seqüeles del tabaquisme, el sedentarisme i la mala nutrició. La integració de l'esport en l'activitat turística i la crida a la població perquè canviï d'hàbits de vida i practiqui més activitat física és urgent i indispensable, si volem millorar els nostres índexs de salut i fomentar una millor qualitat de vida.

Sembla que és possible el desenvolupament d'un model on, turisme, salut i esport s'articulin de manera sostenible. La Universitat de Costa Rica ha assumit aquest repte, promovent l'activitat esportiva com un component fonamental i permanent de la formació universitària en un context humanístic. A més a més, porta a terme propostes d'investigació i acció, com ara el lloc web esmentat, que poden contribuir al canvi cultural indispensable per a un desenvolupament nacional sostenible, en sentit estricte.

Bibliografia

Consejo Iberoamericano del Deporte (1996)
Carta Iberoamericana del Deporte. Adoptada en la seva II Assemblea General Ordinaria.

Orwell, G. (1952). *Nineteen Eighty Four*. (pàg. 10) Traducció espanyola de Rafael Vázquez Zamora. Barcelona: Ediciones Destino.

Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (2004). Informe sobre Desarrollo Humano 2004. Madrid: MundiPrensa S. A.

Programa Estado de la Nación (2004). Décimo Informe sobre el Estado de la Nación en Desarrollo Humano Sostenible, 2003. San José: Programa Estado de la Nación.

Proyecto Estado de la Nación (2003). Noveno Informe sobre el Estado de la Nación en Desarrollo Humano Sostenible. San José: Programa Estado de la Nación.

Wals, A. E. J. i Jickling, B. (2002). "Sustainability" in higher education: from doublethink and newspeak to critical thinking and meaningful learning. *Higher Education Policy*, (15), 121-131.